

19. Українська мова: Енциклопедія. – К.: «Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана», 2000. – 750 с.
20. Формановская Н.И. Стилистика сложного предложения / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык, 1978. – 240 с.
21. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. – К.: Рад. письм., 1969. – 192 с.
22. Чабаненко В. Стилiстика експресивних засобiв української мови / Віктор Чабаненко. – Запорiжжя, 2002. – 351 с.
23. Якобсон Р. Работы по поэтике / Роман Якобсон. – М.: Прогресс, 1987. – 464 с.

УДК 811.161.2'42

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖАНРОВИХ СТЕРЕОТИПІВ У КІНОКРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Юлія Гарюнова
(Харків, Україна)

У статті авторка розглядає проблему вербалізації жанрових стереотипів у кінокритичному дискурсі. Серед мовних засобів стереотипізації виділяються прецедентні імена, одиниці-означення та сценарії, реалізовані на рівні надфразової єдності.

Ключові слова: кінокритичний дискурс, жанровий стереотип, прецедентне ім'я, означення, сценарій.

В статье автор рассматривает проблему вербализации жанровых стереотипов в кинокритическом дискурсе. Среди языковых средств стереотипизации выделяются прецедентные имена, единицы-определения и сценарии, реализованные на уровне надфразового целого.

Ключевые слова: кинокритический дискурс, жанровый стереотип, прецедентное имя, определение, сценарий.

In the article author tries to study a problem of verbalization of genre stereotypes in the cinemacritical discourse. Among language means of stereotyping the author distinguish precedent names, units of determination which are represented on the level of over-phrase unity.

Key words: cinemacritical discourse, genre stereotype, precedent name, determination, script.

Постановка проблеми. Однією з основних ознак будь-якої національної культуросфери є стійкість. Вона залежить від того, наскільки розвиненими є структури, що визначають цілісність системи культури. Саме до такого типу «стабілізаційних» мисленнєвих утворень належить стереотип – детермінована

культурою, впорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, який уособлює результати пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою спрощеною стандартизованою ознакою, матрицею предмета, події, явища [7, с. 579]. Підґрунтям для формування стереотипів є звичка повертатись до певних ситуацій і подавати їх у вигляді схем, тому розглядувані стійкі мисленнєві утворення є засобами економії зусиль людини при сприйнятті складних об'єктів дійсності [там же].

Для науковців, які цікавляться проблемами соціальних, ментальних, етнокультурних та ін. стереотипів, головним питанням лишається дослідження механізмів організації текстів, що репрезентують культурні коди, через використання засобів стереотипізації.

Актуальність дослідження. Однією з ланок комунікативного простору, що репрезентує важливий фрагмент культурного надбання, є кінокритичний дискурс. Використання кінокритиками засобів вербалізації стереотипів є виправданим, адже, на думку дослідників, формування стійких ментальних структур пов'язане з прагненням полегшити оцінне сприйняття світу [7, с. 579]. Але на сьогодні питання про мовну реалізацію стереотипів у кінокритичному дискурсі залишається недослідженим, що зумовлює наукову новизну пропонованої студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці пов'язують виникнення стереотипів з ословленням ментального світу, за яким часто стоять еталонність і символічність [2]. Цієї думки дотримуються М.Ф. Алефіренко, В.В. Красних, О.О. Корнілов та ін. В.А. Маслова пропонує типологію, говорячи про існування етнокультурних стереотипів, тобто узагальнених уявлень про типові риси, що характеризують певний народ; автостереотипів, які відображають те, що людина думає сама про себе; гетеростереотипів, які транслюють ставлення представника однієї культури до носія іншої; квазістереотипів, які є спільними для різних етносів [5, с. 108]. В.В. Красних поділяє розглядувані ментальні структури на стереотипи-ситуації і стереотипи-образи [2]. Учена наголошує на тому, що за стереотипом як одиницею свідомості стоїть квазі-ім'я або атрибут. Поширеною є думка про те, що стереотипізація тісно пов'язана з процесами категоризації. Так, М.Ф. Алефіренко зазначає: кодування мисленнєвого змісту відбувається в знаково-символічній формі, через актуалізацію еталонного члена категорії, що містить усі її характерні ознаки [1, с. 210]. Важливою в контексті теорії умов успішності спілкування є думка Л.С. Павлюк про те, що стереотип зазвичай має глибинний емоційний фон, накладаючись на психологічну основу позитивної чи негативної упередженості, тому виконує в мовленні персуазивну функцію [6, с. 141]. Дослідниця поділяє стереотипи на позитивні, негативні та змішаного типу. На нашу думку, кожна класифікація розглядуваних ментальних утворень є виправданою, тому лінгвістичні студії, присвячені проблемі стереотипізації, можуть спиратись на кілька типологій одночасно.

Отже, стереотип є мінімалізованим і національно детермінованим уявленням про об'єкт чи ситуацію [5], це стабілізаційний чинник, який дозволяє, з одного боку, зберігати і трансформувати деякі домінуючі

складники певної культури, з іншого – проявити себе «своїм» і одночасно впізнати «свого» [5; 6]. Він є ментальною картинкою, суперстійким та суперфіксованим утворенням. Це знання про предмет, спрощене до певної схеми, елементи якої актуалізуються тоді, коли людина стикається з фрагментом реальності і співвідносить його зі своїми очікуваннями [5, с. 109; 9]. У контексті дослідження мовних особливостей кінокритичного дискурсу ми спираємося на визначення жанрового стереотипу як сукупності сталих ознак, притаманних певному жанру фільму: стандартизовані уявлення про героїв стрічки, сюжетні перипетії, використовувані режисерами організаційні прийоми, загальний емоційний фон під час перегляду кіно, масштабність бюджетних витрат тощо.

Науковці активно досліджують проблеми формування та функціонування гендерних стереотипів (Л.С. Павлюк, Ю.І. Саєнко, Т.М. Сукаленко), мовних (О.М. Грибок) та соціомовних стереотипів (І.О. Кудрейко), гетеростереотипів в етноінформаційному просторі (Г.М. Ніязова). Стійкі ментальні утворення розглядаються в контексті питань про мовну картину світу взагалі (Г. П. Лукаш) та про актуалізацію окремих її фрагментів зокрема. Дослідники солідарні у твердженні, що головними рисами стереотипів є детермінованість культурою і функціонування цих структур як засобів економії мовних зусиль [5]. Стереотип відіграє роль моделі поведінки: «настанов і звичних реакцій, наділених мовною чи немовною формою» [10, с. 60], що нав'язують особистості вибір тактики чи стратегії мовної поведінки в реальній ситуації з вибором мовних засобів. Заслуговує на увагу той факт, що стереотипи формуються зі стійких уявлень, закладених релігіями, національним досвідом, фольклорними традиціями тощо [там же].

Мета статті – встановити, які засоби вербалізації використовуються в текстах кінокритичного жанру для створення стереотипних образів фільмів та реалізація яких авторських інтенцій стоїть за цими мовними прийомами.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні мовні засоби вираження стереотипів ми класифікуємо, спираючись на твердження В.В. Красних про те, що ці стійкі ментальні структури можна поділяти на стереотипи-образи та стереотипи-ситуації. До першого типу зараховуємо прецедентні імена й одиниці, що виконують функцію означення, атрибути. До прецедентних імен належать власні назви, що є знаками, апеляція до яких веде до актуалізації знань і уявлень, пов'язаних із культурним досвідом мовної спільноти, важливих в інтелектуальному та емоційному планах для її представників [3, с. 198]. Цим одиницям притаманна сугестивність, тому адресант має можливість «затягнути» читача в конкретне прецедентне поле й оперувати зразками-прикладом [8, с. 114]. У досліджуваних текстах можемо виділити прецедентні імена, що номінують загальнокультурний феномен, як-от: *«...Колись безневинний міф про Попелюшку тепер нав'язливо експлуатується із сезону в сезон. Тому що це вже не Попелюшка, а термінатор»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 22]. Для вербалізації жанрового стереотипу серіалу кінокритик використовує прецедентне ім'я *Попелюшка*, що одночасно відсилає читача до загальнокультурного образу казкової героїні з усіма її характеристиками та до

прецедентної ситуації, тобто сюжетної схеми відомої казки. Автор статті використовує універсальну одиницю-ім'я, дотримуючись текстового закону скорочення (економії), тобто передає певний смисл мінімумом лексичних засобів [11]. Акцентуючи таку рису серіалу, як використання досить відомої, а тому передбачуваної у своїх елементах сюжетної схеми, кінокритик використовує іншу прецедентну одиницю, що називає також відомого персонажа, але вже кінострічки – *термінатор*, актуалізуючи ознаку «той, що повертається». Взагалі використання прецедентних одиниць у кінокритичних статтях пов'язані з відсиланням до певної характеристики, яку автор хоче присвоїти героєві, сюжету фільму, його спецефектам тощо. Так, аби означити героя стрічки як блазня, юродивого, що не відповідає за свої вчинки, кінокритик використовує стале порівняння з Петрушкою: *«Звичайно, герой – з прибебехом. І вчинки в нього дурнуваті. І жарти відповідно. Рядженому дурневі багато дозволено й пробачається – як Петрушці на базарі...»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 21]. Запропоновані контексти підтверджують думку дослідників про те, що стереотипи культури містять суб'єктивну оцінку [4]. Так проектується конотативна аура маркованого знака [1, с. 213]. За використаними одиницями стоїть усталена лексична символіка загальнокультурного характеру, що допомагає реалізувати актуальну для конкретної комунікативної ситуації ознаку.

Серед прецедентних імен у досліджуваному дискурсі можна виділити такі, що називають одночасно загальновідомого персонажа і мають за собою образ суб'єкта, що є творцем культури, зокрема: *«...Та в одному Кінгслі правий: Коен нині найпопулярніший кінокомік планети. Така глобальна “веркасердючка”»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 21]. Оцінюючи кінодоробок режисера, критик порівнює його із персонажем Андрія Данилка Веркою Сердючкою, наголошуючи на популярності і глобальності його творчості.

Засобами стереотипізації можуть бути і прецедентні феномени, що є іменами відомих режисерів, акторів, літераторів тощо: *«Я більше бачу цю комедію із традиційним італійським гумором у душі старих фільмів з Роберто Беніньї, або, якщо хочете, в душі француза Луї де Фюнеса...»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 22]. Для того щоб зробити образ комедії з італійським гумором рельєфним і наголосити на конкретних рисах згаданого жанру, автор використовує імена Роберто Беніньї та Луї де Фюнеса. Власні назви є, отже, конотованими одиницями. Цей феномен науковці пов'язують із тим, що стереотипи провокують появу додаткових значень тих одиниць, які актуалізують певні ментальні структури [1, с. 210]. Іноді автори можуть досягати реалізації стереотипу, використовуючи принцип «від протилежного»: *«А дзвінки, що весь час лунають і весь час залишаються без відповіді, – це жанровий хід трилера в душі Хічкока? – Ні, бо вони не виконують трилерової ролі. Якщо у Хічкока подібні речі працюють на саспенс, то тут на саспенс вони не працюють»* [ШО. – 2012. – № 1-2]. Згаданий атрибут – дзвінки без відповіді – актуалізує стереотип жанру трилера, а посилюється відсилання до нього прецедентним іменем Хічкока. Введення останнього стає приводом для порівняння, диференціації творів культури. Такий комунікативний хід

допомагає виокремити конкретну стрічку серед інших фільмів жанру трилера, вказати на певну його винятковість. Проте іноді автори кінокритичних текстів можуть використовувати власні назви, зокрема імена літераторів, щоб підкреслити типовість фільму: *«Що ще треба? Комедії? Щоб «поржать» і щоб з обсценною лексикою було? Ставимо головного нецензурищика України Леся Подерв'янського з його «...феноменом датського кацапізму» або епічною трагедією «Павлік Морозов». Не так слізно? Тоді вічне «Украдене щастя» Франка – історії кохання та зради завжди ходові...»* [ШО. – 2011. – № 7–8]. Імена українських літераторів разом із назвами їхніх творів допомагають підкреслити усталені риси двох кіножанрів – комедії і трагедії. В цьому контексті можна говорити не тільки про реалізацію стереотипу, а й про вербалізацію рис прототипу певного жанру кіно. Деякі науковці схильні ототожнювати ці два культурні феномени, проте, на нашу думку, вони можуть зближуватись лише в певних контекстах. Використані у запропонованому фрагменті критичного тексту назви літературних творів ми зараховуємо до окремого типу прецедентних імен, які функціонують у досліджуваних текстах із метою вербалізувати жанрові стереотипи. До цього виду також належать назви кінострічок, телевізійних каналів, проектів, шоу тощо: *«Тож з часом ми навряд чи вже побачимо такі документальні стрічки як “Битви за Чорнобиль” від каналу Discovery чи “Чорнобиль: життя в мертвій зоні” від каналу Animal Planet»* [Укр. тиждень. – 2012. – № 25]. У цьому фрагменті функція назв «Discovery» та «Animal Planet» – підкреслити специфіку документальних фільмів певного типу, які створюють саме згадані телеканали.

Щодо означень, які функціонують у кінокритичному дискурсі та є мовними реалізаторами жанрових стереотипів, то серед них можна виділити кілька типів.

По-перше, це прикметники, у самій семантиці яких є вказівка на усталеність, звичність: *«От і “Диктатор” – **традиційна** гастроль блазнівського персонажа Коена по заборонених темах...»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 21]. Про типовість сюжетів стрічок певних жанрів свідчать використані в запропонованих прикладах означення *традиційний, класична*: *«...Ну а сюжет серця є **традиційним** для будь-якого серіалу...»* [TELECITY. – 2007. – № 1]; *«“Польоти уві сні та наяву” – **класична** драма середнього віку...»* [TELECITY. – 2007. – № 2]. По-друге, кінокритики можуть використовувати означення (прикметникові та прислівникові), які вказують на географічну та етнічну належність, актуалізуючи національний аспект образу типового кіно: *«Взявши за основу **традиційний камершпіль по-італійськи**, де по маленькій людині котком іде життя, а вона, стільки переживши й вистраждавши, не втрачає охоти відповідати йому посмішкою, Гарроне зробив своєрідний соціальний трилер про те, як людину зводить з глузду телебачення»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 20]. Стереотипний образ фільму-трилера, що стоїть за означенням *по-італійськи*, стає яскравішим за рахунок використання прикметника *традиційний*. Такого ефекту можна досягнути і через використання у критичних текстах квазі-імен: *«Четверте місце – “Єфросинія”. Це збірний образ українського телефіру. Її можуть називати як завгодно –*

Катею, Танею, Люсею, Марусею...» [Дзеркало тижня. – 2012. – № 22]. Ряд власних назв в останньому реченні допомагає підкреслити стереотипні ознаки серіалу *українського ефіру*. До третього типу належать означення-епітети на зразок: *«Генітальний гумор – річ старомодна... Гумор про євреїв, геїв, жінок і дітей – позамежне зубоскальство й відвертий епатаж; він зухвалий і зашкалює за норми пристойності, та й непристойності теж... Сміхова культура Коена – безпосередньо з туалетної неполіткоректності “Південного Парку”...»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 21]. Прикметники *генітальний, туалетна* вказують на якість сюжету взагалі і гумору зокрема у критикованій стрічці. Автор у тексті розкриває смисл, який стоїть за використаними означеннями: у першому випадку – говорячи про епатажність і непристойність, у другому – використовуючи прецедентне ім'я, назву неполіткоректного у своєму гуморі проекту «Південний парк».

Крім прецедентних імен та означень, які створюють стереотипи-образи, в текстах кінокритики на рівні надфразової єдності можуть ословлюватися риси стереотипів-сценаріїв. У таких фрагментах зазвичай автори статей називають традиційні сюжетні перипетії, які можуть бути характерними для певного жанру фільму: *«...Вона (під різними іменами) на всіх каналах буде якими завгодно методами пробиватися з глухої провінції в комфортабельну столицю. Її зрадять. Потім звалтують. Вона народить. Буде викидень. Знову народить. Дитину украдуть з пологового будинку. Вона мститиме. Боротиметься за жіноче щастя. Усіх переможе. Знайде втрачене. І в 925-й серії вийде заміж за принца з “Газпрому” або “Лукойлу”...»* [Дзеркало тижня. – 2012. – № 22]. Критик вербалізує ряд сюжетних елементів, притаманних жанру серіалу. Акцентуючи, що героїня фільму може мати різні імена і з'являтися на різних каналах, автор статті підкреслює, що критикована стрічка є типовою.

Отже, в аналізованих текстах нами зафіксовано апелювання до прецедентних імен, одиниць-означень, описів сюжетів стрічок у різних фрагментах. Досить часто автори критичних статей використовують ці засоби комплексно: *«Додамо, що “Заборонена зона” є тріллером з елементами фільмів жахів у дуже розповсюдженому стилі фільмів “Поворот не туди”, з тою лише різницею, що група любителів екстремальних турів “повернула” саме туди, куди хотіла – в закинуте місто Прип'ять. Якщо ви знайдете відгомін “Відьми з Блер” і фільмів про мутантів, зомбі і тому подібних жертв різноманітних катастроф чи чортячих сил – не дивуйтеся. Дивує лише те, що така вдячна для тріллерів, фантастики, містики чи жахів тема як Чорнобиль привабила продюсерів лише зараз: гадаю, всі можливі закинуті заводи, божевільні, печери, титаніки та бермудські трикутники віддавна використовуються індустрією розваг на всі 100%...»* [Укр. тиждень. – 2012. – № 25]. Стереотипний образ стрічки-трилера створюється через використання означення щодо стилю фільму *дуже розповсюджений*, що актуалізує семантику «стандартний». Прецедентні імена – назви стрічок «Поворот не туди», «Відьма з Блер» – допомагають підкреслити ті риси сюжетів кіно, які автор статті вважає впізнаваними. Довершується образ стандартного трилера переліченням тем, образів і сюжетних ходів, які є характерними для цього жанру. Отже,

використання різних мовних засобів стереотипізації в комплексі допомагає адресанту зробити вербалізований образ стрічки чітким і яскравим.

Висновки. Результати проведеного дослідження переконують, що для вербалізації стереотипів різних жанрів кіно використовуються прецедентні імена, мовні одиниці-означення та сценарії, які реалізуються на рівні надфразової єдності. Серед прецедентних імен активно використовуються номінації культурних феноменів, зокрема імена загальновідомих персонажів, режисерів, акторів, літераторів, назви стрічок, телеканалів, шоу тощо. Серед одиниць-означень активно використовуються прикметники з внутрішньою семантикою «традиційний», «типовий», «стандартний», слова на позначення національної або географічної належності тощо. Специфічними є означення епітетного типу, які, як правило, засвідчують якість сюжету стрічки. Разом із фрагментами, в яких вербалізуються сюжетні сценарії, вище схарактеризовані мовні засоби стереотипізації можуть функціонувати комплексно. Висновкові положення пов'язуємо з тим, що стереотипи є лінгвістичними змінними, а добір засобів їх вербалізації зумовлюється ситуативно. Механізм фільтрування інформації в комунікативному акті зумовлює те, що стереотипна модель формується не як цілісний образ, а як сукупність певних ознак, кожна з яких може отримувати засоби ословлення за певних умов спілкування.

Перспективи подальших розвідок. Актуальною темою подальших наукових студій може бути проблема руйнування жанрових стереотипів через використання різних мовних засобів у текстах кінокритичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.
2. Красных В.В. Единицы языка vs. единицы дискурса и лингвокультуры (к вопросу о статусе прецедентных феноменов и стереотипов) / В.В. Красных // Вопросы психолингвистики. – 2008. – № 1 (7). – С. 53–59.
3. Кушнерук С.Л. Использование прецедентных феноменов для ситуативного промоушена в российской печатной рекламе / С.Л. Кушнерук // Политическая лингвистика. – 2006. – Вып. 20. – С. 198–204.
4. Лагута О.Н. Логика и лингвистика / О.Н. Лагута. – Новосибирск, 2000. – 116 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
6. Павлюк Л.С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л.С. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2007. – 168 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
8. Сорокин Ю.А. Прецедентность и смысловая структура художественного текста / Сорокин Ю.А., Михалева И.М. // Структурно-семантический и стилистический анализ художественного текста : сб. науч. трудов. – Х. : 1989. – С. 113–115.
9. Сорокин Ю.А. Стереотип, штамп, клише: к проблеме определения понятий / Ю.А. Сорокин // Общение: Теоретические и прагматические проблемы. – М.

: Изд-во АН СССР, 1978. – С. 54–68.

10. Сукаленко Т.М. Гендерні стереотипи жіночності: проблеми вивчення / Т.М. Сукаленко // Вісник Черкаського університету. – Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 169. – С. 59–65.
11. Трофимова О.В. Публицистический текст. Лингвистический анализ : учеб. пособие / О.В. Трофимова, Н.В. Кузнецова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 211 с.

УДК 81'233

ОВЛАДЕНИЕ РЕБЕНКОМ РАННЕГО ВОЗРАСТА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ МОДЕЛЯМИ (на материале лонгитюдного исследования)

Марина Елисеева
(Санкт-Петербург, Россия)

У статті проаналізовано всі словотворчі інновації, вилучені із щоденника однієї дитини з моменту виникнення першої інновації в 1,9 і до трьох років. Розглянуто перші моделі, якими оволодіває дитина до двох років, – деминутиви й присвійні прикметники. Встановлено, що кількість відсубстантивних оказіоналізмів переважає над девербативами. Проаналізовано всі способи утворення інновацій і розподіл частин мови як твірних, так і похідних слів.

Ключові слова: словотворчі моделі, інновації, мова, оволодіння дитини мовою.

В статье анализируются все словообразовательные инновации, извлеченные из дневника одного ребенка с момента возникновения первой инновации в 1,9 и до трех лет. Рассмотрены первые модели, осваиваемые ребенком до двух лет, – деминутивы и притяжательные прилагательные. Установлено, что количество отсубстантивных окказионализмов преобладает над девербативами. Проанализированы все способы образования инноваций и частеречное распределение как производящих, так и производных слов.

Ключевые слова: словообразовательные модели, инновации, речь, овладение ребенка языком.

All word-formative innovations in the speech of the child has been investigated in this paper (from the moment of creation of the first innovation in 1, 9 to 3 years old). The first derivative models before 2 years are examined – diminutives and possessive ajectives. It is established that quantity of innovations formed from the nouns prevaile over innovations formed from the verbs. All ways of word-formation and distribution of parts of speech of produced and derivative words has been analysed.